

KRONIEK | CHRONIQUE

“Facing history”. Verslag van een colloquium over de
relatie tussen literatuur en geschiedenis

De relatie tussen de geschiedenis en andere menswetenschappen is al decennia lang onderwerp van discussie. Niet zelden wordt door historici de verzuchting geslaakt dat het vaak om een éénrichtingsverkeer gaat, waarbij de geschiedenis zich al te frequent aan het ontvangende eind bevindt. Sedert de jaren 1980 menen sommigen wat meer verkeer in de andere richting te bespeuren, wat hen doet gewagen van een “*historic turn in the human sciences*”. Eén van de disciplines die de geschiedenis schijnt te hebben “ontdekt”, blijkt de literatuurwetenschap te zijn. Tot de meest spraakmakende van deze verkenningen van de relatie tussen literatuur en geschiedenis, behoort “*new historicism*”. Het was aan deze benadering dat de Gentse Vakgroep Nederlandse literatuur en algemene literatuurwetenschap op 18 en 19 april 1997 een conferentie wijdde. Hoewel de uitnodiging voor dit colloquium preciseerde dat het in de bedoeling lag deze nieuwe richting te introduceren in de Belgische en Nederlandse academische wereld, kreeg ik als historicus/buitenstaander sterk de indruk dat de aanwezige literatuurwetenschappers, Shakespearespecialisten en cultuurhistorici eigenlijk nog weinig introductie of kennismaking behoefden. Dit heeft onder meer tot gevolg dat men voor het situeren van deze historiserende richting in de literatuurwetenschap op de conferentie zelf niet meteen aan zijn trekken kwam. Daarom deze korte omweg langs de bibliotheek.

Dat ontstaan, betekenis en omschrijving van het begrip “*new historicism*” op het colloquium enigszins in nevelen gehuld bleef, houdt misschien verband met het feit dat de sprekers de oeverloze discussies die daarover elders reeds werden gevoerd niet wilden verderzetten en meteen wilden doorstoten naar een toepassing of verdere uitdieping van de nieuwe inzichten. “*New historicism*” heeft met het “*post-modernisme*” blijkbaar gemeen dat er binnen de stroming zelf een niet aflatende discussie bestaat over wat het concept in kwestie nu eigenlijk inhoudt en over wie ertoe behoort en wie zeker niet. Eveneens gemeenschappelijk is het feit dat de stroming zowel ter linker- als ter rechterzijde verwijten dient te incasseren. Al naargelang van de ideologische positionering van de criticus in kwestie, reikt dit van “*verkapt liberalisme*” tot “*de nieuwste vermomming van het rode gevaar*” (Veeser, 1989, p. x). Ondanks het gehacketak schijnt men het patent voor de benaming “*new historicism*” eenparig toe te kennen aan S. Greenblatt, een Shakespearekenner van Berkeley en één van de “*key-note speakers*” op de Gentse conferentie. Deze laatste schijnt niet onverdeeld gelukkig te zijn met het succes dat deze in 1982 toevallig gebruikte benaming kende: hij verkiest de omschrijving “*cultural poetics*” (Thomas, 1991, p. 4). “*Cultural poetics*” of “*new historicism*”: waar gaat het over?

Het motto van "*new historicism*", geformuleerd door een ander zwaargewicht uit de beweging, L. Montrose, luidt dat deze benadering streeft naar het onderzoek van de historiciteit van teksten en de textualiteit van de geschiedenis (Bassler, 1995, p. 8). "*New historicism*" was in een eerste fase vooral een fenomeen dat zich binnen het domein van de Amerikaanse literatuurwetenschap afspeelde. Meer bepaald de specialisten van de Engelse renaissanceliteratuur reageerden, vertrekkend vanuit de campus van Berkeley, tegen de manier waarop met literaire teksten uit het verleden werd omgesprongen. Sedertdien is de invloed van de beweging ver buiten Berkeley uitgedeind. Het door S. Greenblatt in 1982 gestichte tijdschrift *Representations* is er één van de exponenten van.

"*New historicism*" nam afstand van de ahistorische benadering die in de Amerikaanse departementen literatuurwetenschap sedert het begin van deze eeuw regel was (Bassler, 1995, p. 8; Mullaney, 1996, p. 161-163). Eerst gaf de school van "*new criticism*" er de toon aan; Greenblatt's benaming "*new historicism*" dient ten andere gezien in contrast met dat laatste en heeft geen uitstaans met het Duitse Historismus (Kaes, 1995, p. 253). Een slecht verteerde lectuur van de Franse poststructuralisten en van met name J. Derrida, deed vanaf de jaren 1970 de rest: literaire teksten werden gezien als op zichzelf staande culturele artefacten, waarbij "het sociale" en "het discursieve" werden gepositioneerd als volmaakt onafhankelijke polen die met elkaar geen uitstaans hadden. Anderzijds zetten onderzoekers zoals Greenblatt zich af tegen het gebruik dat sommige literatuurwetenschappers van de geschiedenis maakten, met name als het ultieme referentiepunt waarnaar kon verwezen worden voor de "definitieve" interpretatie van een tekst (Thomas, 1991, p. 37-38). Greenblatt haalt niet enkel de banden met geschiedenis aan, maar pleit tevens voor een nieuwe relatie tussen tekst en historische context (Kaes, 1995, p. 256; Thomas, 1991, p. 39). De historische context wordt niet langer gezien als een statisch, vaststaand gegeven waarover men beschikt om de tekst te duiden. In tegendeel, de tekst maakt zelf deel uit van de context. De tekst constitueert mee de context en onderhoudt er een niet-gefixeerde en instabiele relatie mee van uitwisseling, negotiatie en reconstitutie. Greenblatt breekt met de zienswijze die de tekst ziet als een reflectie van de context, zet het onderscheid tekst/context op de helling en zo ook het onderscheid tussen literatuur en kunst enerzijds en andere sociale praktijken van betekenisgeving anderzijds. Greenblatt is sterk geïnteresseerd in de microtransacties die plaatsgrepen tussen literatuur, cultuur en samenleving. Het is via deze transacties die in teksten hun sporen nalieten, dat culturele praktijken en sociale krachten, die mede aan de basis lagen van het ontstaan en het overleven van deze teksten, terug zichtbaar kunnen gemaakt worden (Kaes, 1995, p. 256).

Deze vanuit de literatuurwetenschap opgestarte benadering van de geschiedenis vertoont heel wat overeenkomsten met wat er het laatste decennium in de historiografie zélf gaande is. De aandacht voor de sociale praktijk

van de betekenisgeving, het benadrukken van de contingentie en het afwijzen van "onafhankelijke" variabelen (weze het van politieke, sociale, economische of culturele aard) die "in laatste instantie" historische ontwikkelingen bepaalden, treft men in beide disciplines aan. Gemeenschappelijk is ook het benadrukken van de historiciteit van het geschiedenisverhaal zélf: aangezien de historische kontekst enkel toegankelijk is via het geheel van teksten die daarover werden geproduceerd, maakt de weigering van "new historicism" om de historische kontekst als gegeven te beschouwen, het geschiedenisverhaal mede tot onderdeel van de analyse (Kaes, 1995, p. 255-256). "New historicism" verzamelt op zijn eigen manier informatie over die historische kontekst: een veelvoud van wetenswaardigheden, ogenschijnlijk onbelangrijke details, opgedolven uit een grote variëteit van bronnen en alle minitius beschreven, dragen daartoe bij. Met deze werkmethode is "new historicism" schatplichtig aan de cultureel antropoloog Clifford Geertz wiens naam verbonden is met de verzameling van "local knowledge" en het procédé van de "thick description" (Kaes, 1995, p. 259-260; Thomas, 1991, p. 10-12). Ook Michel Foucault heeft, blijkens de aandacht voor de mechanismen van macht, autoriteit en onderdrukking, zijn stempel op "new historicism" gedrukt (Kaes, 1995, p. 254-255).

Het beginnen van een lezing of een artikel door het vertellen van een anecdote schijnt bij de beoefenaars van "new historicism" zeer geliefd te zijn. Doel daarvan is "das Aufladen von Textstellen mit kultureller Energie" (Bassler, 1995, p. 19). S. Greenblatt stelde zijn Gentse publiek niet teleur en opende zijn voordracht met een verhaal over zijn overleden vader. Bij de voorlezing van diens testament bleek dat deze laatste een som had nagelaten aan een joodse organisatie, die daarmee op geregelde tijdstippen voor zijn zieleheil moest bidden. De zorg voor de dode zielen en de verplichtingen ten aanzien van de doden, was het thema van Greenblatt's voordracht. Hij poogde met name na te gaan op welke manier Shakespeare's representaties van de geest in *Hamlet* mede werd geconstitueerd door een gebeurtenis die zich enkele decennia tevoren had afgespeeld. In 1529 had een Londens advocaat, Simon Fish, een zeer provocerend pamflet gericht aan Hendrik VIII, waarin hij de macht van priesters en monniken aanklaagde. De basis van deze macht, zo luidde de these van Fish, was het geld dat deze laatsten werd toebedeeld als vergoeding voor hun gebeden voor de zielen in het vagevuur. Niet de dode zielen en dus de monniken, maar de armen en de bedelaars hadden behoefte aan dat geld, stelde Fish. De boodschap viel in goede aarde bij de koning, maar werd slecht ontvangen door Thomas Morus die een virulent tegenpamflet schreef. In 1563 verwierp de Anglicaanse kerk de these van het vagevuur. In de manieren waarop de geest in *Hamlet* werd gerepresenteerd, vindt Greenblatt elementen uit de voormelde polemiek terug en hij benadrukt hoe met name de katholieke representatie van het vagevuur ook nog bij Shakespeare's generatie doorwerkte.

J.R. Veenstra van de Universiteit van Groningen sloot hierbij onmiddellijk aan met de verkenning van een concept dat eveneens door S. Greenblatt werd gelanceerd, met name "*social energy*". Zoals M. Foucault zich in bochten wrong om het naar zijn smaak al te totaliserende concept ideologie te ontwijken, zo schijnt Greenblatt in zijn latere werk het Foucauldiaanse concept macht te schuwen, want dat kreeg eveneens het verwijt al te totaliserend te zijn (Thomas, 1991, p. 180). "*Social energy*" kwam in de plaats, maar Greenblatt's omschrijving ervan blijkt weinig verhelderend: het zou staan voor "*free-floating intensities of human experience*". Andere uitweidingen, zoals "*The circulation of social energy by and through the stage was not part of a single coherent totalizing system. Rather it was partial, fragmentary, conflictual; elements were crossed, torn apart, recombined, set against each other; particular social practices were magnified by the stage, others diminished, exalted, evacuated*" (Thomas, 1991, p. 180), bevatten nogal wat elementen die sporen met de post-marxistische invulling van het concept ideologie (Van den Eeckhout & Scholliers, 1997, p. 154-155). Toen ondergetekende tijdens de discussie achteraf deze overeenkomst suggereerde, kwam er geen radicale ontkenning, maar het was duidelijk dat Greenblatt zich niet behaaglijk voelde bij een associatie met "marxismen", ook al was het dan "post". Vergezocht lijkt mij de vergelijking alleszins niet. Eén van de stromingen waaraan "*new historicism*" schatplichtig blijkt te zijn, is "*cultural materialism*", een richting binnen de Britse literatuurwetenschap waarin mensen als een Raymond Williams werken in het spoor van A. Gramsci (Mullaney, 1996, p. 165). S. Mullaney merkt op dat Greenblatt's werk sterk door Williams werd beïnvloed, maar dat hij deze laatste nauwelijks citeert (Mullaney, 1996, p. 183). Voor de exploratie van Greenblatt's concept van "*social energy*" greep Veenstra naar een incident dat aan het laat veertiende-eeuwse Franse hof naar aanleiding van een verkleed bal plaatsgreep. In zijn verkenning van de relatie tussen de maatschappij en de symbolische goederen die zij produceerde, had Veenstra vooral aandacht voor het koppel geloof/bijgeloof. Veel wijzer inzake het concept "*social energy*" ben ik door die voordracht alleszins niet geworden, behalve dan inzake de reeds vermelde overeenkomsten met de post-marxistische invulling van het ideologiebegrip.

Aangezien de aankondiging van de conferentie melding maakte van het feit dat "*new historicism*" zich van de Renaissancestudies had verspreid naar "*Medieval literature, Romanticism, Victorian studies and the study of 20th-century literature*", was ik als contemporanist uiteraard vooral geïnteresseerd in toepassingen die op de laatste drie betrekking zouden hebben. Op de conferentie was van deze verspreiding niet zoveel te merken. Het was vooral een ondersje tussen Shakespeare- en Renaissancekenners. Nadia Lie van de Katholieke Universiteit Leuven behoort tot de laatste groep. Zij onderzocht de relatie tussen tekst en historische context vanuit de vraag die onder meer door M. Foucault werd opgeworpen: "*Qu'est-ce qu'un auteur?*". Uitgangspunt was één van de belangrijke teksten uit de Spaanse Renaissance, *La Celestina*, die

werd geschreven door een zich tot het katholicisme bekeerde jood, een identiteit die de auteur in zijn literaire werk afwisselend verhulde en onthulde. P. Franssen van de Universiteit van Utrecht becommentarieerde het aanwenden van het motief van het uitgesneden hart in Shakespeare's *Merchant of Venice* en hij verkende de bronnen die Shakespeare's gebruik van dit thema konden hebben gevoed. Shakespeare's *Macbeth* kwam dan weer ter sprake in de bijdrage van Iain Wright van de universiteit van Canberra. Het toneelstuk was voor Wright een aanleiding om enig weerwerk te bieden aan sommige varianten van "new historicism". De soms licht ironiserende toon van de voordracht kon niet verhullen dat de auteur niet verguld was met de richting die sommige beoefenaars uitgingen. Ook ten aanzien van Greenblatt was de toon kritisch, wat een welkome afwisseling vormde met de zee van adoratie waarin deze laatste baadde. De zonde waaraan sommige beoefenaars van "new historicism" zich schuldig maakten, betitelde Wright als "presentism", het projecteren van onze vooronderstellingen op het verleden. Een verwijt dat men mijn inziens bezwaarlijk exclusief kan reserveren voor de beoefenaars van deze stroming. In zijn "Derridariaanse" en "Foucouldiaanse" varianten leidt dit volgens Wright, of naar een interpretatief relativisme waarbij auteur en intentionaliteit van een tekst volledig verdwijnen, of naar een extreem pessimisme waarbij teksten even zovele impotente gebaren vormen in het aanschijn van de macht. Wright bepleit een permanente reflectie, niet enkel over de manier waarop men in het verleden de realiteit dacht, maar ook over de manier waarop wij denken dat men de realiteit dacht. "To historicize our own present", luidt de gouden raad die Wright historici meegeeft. Hiermee sluit hij naadloos aan bij de beschouwingen van de reeds vermelde L. Montrose die oproept tot het historiseren van het dialectisch verband tussen "those reciprocal historical pressures by which the past has shaped the present and the present reshapes the past" (Montrose, 1989, p. 24).

Twee bijdragen waren aan een welbepaalde auteur gewijd. Benjamin Biebuyck van de Rijksuniversiteit Gent boog zich over het werk van de Frans-Amerikaanse criticus en antropoloog René Girard. Koenraad Geldof van de Katholieke Universiteit Leuven had het over de Franse filosoof Michel de Certeau. Beide uiteenzettingen waren ten dele opgebouwd rond de vergelijking tussen de bestudeerde auteur en de concepten en uitgangspunten van S. Greenblatt. Daarmee werd deze laatste ten overvloede als de ongekroonde koning van het colloquium en van "new historicism" naar voren geschoven. Terwijl in Geldof's uiteenzetting de relatie tussen historiografie en het vertellen en het schrijven aan de orde was, behandelde Biebuyck de re- en deontekstualisering van kunst. Ik moet eerlijkheidshalve bekennen dat in beide gevallen mijn gedachten vrij vlug afdwaalden. De teksten die werden afgelezen waren geschikt om in alle stilte kennis van te nemen, eerder dan ze te beluisteren. Het verwondert mij dat mensen die bezig zijn met taal, het vertellen, de esthetische ervaring, retoriek ook, zich niet geroepen voelen een zaal toe-

hoorders anders toe te spreken dan de lezers van een erudiet artikel.

Catherine Belsey, een literatuurwetenschapper van de universiteit van Cardiff, was de andere "key-note speaker" van de conferentie. Tussen haakjes: de derde aangekondigde "key-note speaker", de Nederlandse historicus en geschiedtheoreticus Frank Ankersmit, ontbrak om niet nader verklaarde redenen op het appèl. Ook Belsey begon met een anecdote, namelijk een verhaal over een bezoek aan een historisch themapark in haar streek. In dat themapark had men er zich op toegelegd het verleden te doen herleven via ervaringen: de ingehuurde bewoners ervan waren niet enkel navenant uitgedost, maar zij spraken ook een taal die geacht werd in de uitgekozen periode gangbaar te zijn. Door de bezoekers aangeklampt, repliceerden zij enkel op basis van de kennis die zij verondersteld werden te hebben op dat moment, in die streek. Dit verhaal vormde Belsey's vertrekpunt voor het afwijzen van een "utopian project of recovering the lost past", een streven dat men volgens haar niet enkel in het vermelde historische themapark koestert, maar ook in de traditionele cultuurgeschiedenis. Haar pleidooi voor een geschiedenisbeoefening die poogt zich te verdiepen in de praktijken van betekenisgeving, die dit doet op een gepassioneerde manier maar in de wetenschap dat er geen historische waarheden te vinden zijn die een bestaan zouden leiden, onafhankelijk van diegene die ze observeert, was me uit het hart gegrepen (Van den Eeckhout & Scholliers, 1997, p. 147-156). C. Belsey was van oordeel dat de praktijk van het "new historicism" het verleden als té transparant, té homogeen, té harmonisch en eigenlijk ook als té kenbaar voorstelde. In haar pleidooi voor wat ik als een "post-moderne" cultuurgeschiedenis zou omschrijven, konden een aantal post-marxistische echo's worden opgevangen en dat was S. Greenblatt niet ontgaan. Het leverde haar het verwijt op dat ze geen afscheid kon nemen van een aantal uitgewoonde begrippen, die er als het ware om sentimentele redenen werden bijgesleurd. Post-marxisme en S. Greenblatt: een getormenteerde relatie.

Ann Rigney van de Universiteit van Utrecht sloot inhoudelijk in verschillende opzichten bij Belsey aan. Na een aantal beschouwingen over de explosieve groei van de culturele geschiedenis, het (her)ontdekken van bepaalde bronnen zoals autobiografische geschriften en het aanwenden van nieuwe leesstrategieën, waarbij de bron niet wordt onderworpen aan een kruisverhoor maar eerder wordt "beluisterd", ging Rigney over tot het bespreken van de rol die literaire teksten voor de historicus kunnen spelen. Zij ging onder meer in op de manier waarop E. Le Roy Ladurie en N. Zemon Davies literaire teksten hebben aangewend. In beide gevallen, zo stelde Rigney, bleek de literaire bron in kwestie de historicus een toegang te verschaffen tot een wereld die niet tot de dominante cultuur behoorde. De literaire bronnen, of alleszins sommige onder hen, stelt de historicus in staat "to go beyond official discourses". Waarmee, mijns inziens, meteen de vraag wordt opgeworpen op welke basis men overgaat tot dergelijke categorisering en afbakening.

Al bij al een gelukkig initiatief van de Gentse Vakgroep. Als er na dergelijke bijeenkomsten al een algemene conclusie kan geformuleerd worden, dan luidt deze allicht dat er in de menswetenschappen een enclave bestaat waarin zowel historici, geschiedfilosofen en literatuurwetenschappers min of meer eenzelfde taal schijnen te spreken, of alleszins met dezelfde problemen worstelen. Ondanks het feit dat zij vermoedelijk heel verschillende parcours hebben afgelegd, delen zij een worsteling met de relaties tussen tekst en niet-tekstuele realiteit, tekst en kontekst, het "objectieve" zijn en betekenisgeving, wetenschap en fictie.

Patricia Van den Eeckhout
Hoofddocent VU Brussel

BIBLIOGRAFIE

BASSLER (M.), "Einleitung: New Historicism - Literaturgeschichte als Poetik der Kultur", in M. BASSLER (ed.), *New Historicism. Literaturgeschichte als Poetik der Kultur*, Frankfurt am Main, 1995, p. 7-28.

KAES (A.), "New Historicism: Literaturgeschichte im Zeichen der Postmoderne?", in M. BASSLER, *New Historicism. Literaturgeschichte als Poetik der Kultur*, Frankfurt am Main, 1995, p. 251-267.

McDONALD (T.J.)(ed.), *The historic turn in the human sciences*, Ann Arbor, 1996.

MONTROSE (L.A.), "Professing the Renaissance: the poetics and politics of culture", in H.A. VEESER (ed.), *The New Historicism*, Londen, 1989, p. 15-36.

MULLANEY (S.), "Discursive forums, cultural practices: history and anthropology in literary studies", in T.J. McDONALD (ed.), *The historic turn in the human sciences*, Ann Arbor, 1996, p. 161-189.

THOMAS (B.), *The New Historicism. And other old-fashioned topics*, Princeton, 1991.

VAN DEN EECKHOUT (P.) & SCHOLLIERS (P.), "Social history in Belgium: old habits and new perspectives", in *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, 23, 1997, p. 147-181.

VEESER (H.A.), "Introduction", in H.A. VEESER (ed.), *The New Historicism*, Londen, 1989, p. IX-XVI.